

předchází úvod, který recenzovanou monografii zařazuje do kontextu vojvodovských zkoumání, zejména pak do souvislostí výzkumů a publikačních aktivit posledních let. Ve všech uvedených ohledech představuje recenzovaná publikace značný přínos, a to nejen na rovině samotných vojvodovských zkoumání, ale také vzhledem k širšímu celku studia zahraničních krajanů, resp. etnologie Balkánu.

Závěrem, práce M. Jakoubka *Vojvodovo: identita, tradice, výzkum* představuje výstup autorova zkoumání obce Vojvodovo, které realizuje již více než jedno desetiletí. Jde tak o výraz letitého hlubokého zájmu a studia. Můžeme si pouze přát, aby autora tento zájem neopustil a my se tak dočkali i jeho další práce o této pozoruhodné vesnici v severozápadním Bulharsku.

Vladimír Penčev

Irene Becci: *Imprisoned Religion: Transformation of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany*
Surrey, Ashgate Publishing Limited 2012, 210 s.

Vězeňský svět je velice specifickým prostředím, které je utvářeno a ovlivňováno mnoha různými faktory. Sociální vědci se této multidimenzionalitě světa za vězeňskými zdmi věnovali a nahlíželi na něj z rozličných perspektiv (srovnej například díla Michela Foucaulta, Donalda Clemmera, Ervinga Goffmana, Deborah Drake, Luciena Lombarda, Kateřiny Nedbálkové a dalších), avšak jedna oblast tohoto sociálního prostoru zůstala poměrně opomenuta. Zmiňovanou oblastí je sféra náboženství. Analýze vlivu náboženství ve věznicích se v sociálních vědách příliš velký prostor nevěnoval a právě tuto mezeru se snaží Irene Becci svou knihou *Imprisoned Religion* částečně zaplnit. Kniha se zabývá problematikou vývoje a proměny vězeňství a programů zacházení s odsouzenými ve spojitosti s ob-

lastí náboženství v kontextu východního Německa. Autorka se zaměřuje na téma, které není z jejího pohledu v sociálněvědním výzkumu dostatečně probádáno, a snaží se klást důraz zejména na aktérské perspektivy kaplanů a vězňů ve výkonu trestu, respektive po jejich propuštění. Sama zdůrazňuje, že její kniha není koncipována jako kriminologická studie, ale primárním zájmem je popis měnících se vztahů k náboženství u jedinců a institucí, kterých se týká uvěznění a následná postpenitenciární péče.

Irene Becci vychází z premisy, že pro komplexní analýzu je nezbytné zaměřit se na individuální i institucionální úroveň náboženství. Reaguje tak na proměnu náboženství, která se, dle ní, odehrála v rozpojení vazby mezi institucemi a individuální vírou. Tím, že oslabuje institucionální úroveň náboženství (viz teoretické úvahy o sekularizaci), tak se zájem přesouvá na úroveň individuální. Dle Becci je však náboženství silně interaktivní ve smyslu interakce mezi jeho institucionální stránkou a individuální vírou. Tento vztah se snaží popsat ve specifickém prostředí věznic a ústavů pro postpenitenciární péči ve východním Německu.

Autorka pracuje se státními institucemi a soustředí se tak na analýzu vztahu stát–náboženství. Odkazuje přitom na teorie, kde hraje stát základní roli jako mediátor všech druhů lidského jednání v moderní společnosti (včetně náboženské víry). Za účelem rozšíření své moci se snaží stát proniknout do oblasti náboženství (institucionalizace náboženství), aby lépe ovládal jedince. Vzniká tak mocenský komplex, ve kterém jsou na sobě závislé obě instituce – stát a náboženství – a viditelné je to právě ve vězeňství a státem řízených reintegračních programech pro odsouzené.

Z metodologického hlediska je autorčiným cílem podpořit její tvrzení, že je potřeba nahlížet na náboženství jako na dynamickou jednotku v měnících se mocenských vztazích (konfiguracích), které opírá

o argumenty vycházející z empirického materiálu získaného během pětiletého terénního výzkumu. V první fázi (2002 až 2004) opakovaně navštívila věznice v Braniborsku, Berlíně a Sasku. Druhou část svého výzkumu (2006 až 2007) provedla v rehabilitačních centrech pro propuštěné vězně ve stejných městech. Jako primární data využila 50 rozhovorů s odsouzenými, kaplany a zástupci vedení věznice, dále měla k dispozici terénní poznámky a dotazníky, které distribuovala propuštěným vězňům zapojeným do resocializačních programů. Ty doplnila o sekundární zdroje tvořené vězeňskými novinami, církevními periodiky či statistickými daty o náboženské diverzitě ve věznicích.

První kapitola nabízí čtenářům historický exkurz do vývoje vězeňství v německých věznicích s důrazem na postavení náboženství v těchto represivních institucích. Svůj výklad začíná autorka na přelomu 18. a 19. století, ke kterému datuje vznik pastorální péče ve věznicích v Německu. V tomto historickém kontextu mělo náboženství v německých věznicích silný vliv a bylo viděno jako klíčový faktor pro rehabilitaci. Kaplani vnímali svůj úkol ve vězení jako snahu dostat odsouzené na „správnou cestu“. Téměř všichni vězni museli povinně navštěvovat náboženské bohoslužby, které se konaly každý týden. Na konci 19. století se dostalo vězeňství v Německu pod silnou kritiku jako nefunkční instituce. Náboženství však ve věznicích zaujímal stále významné místo. Na začátku 20. století (zhruba ve dvacátých letech) se postavení kaplanů změnilo, již nemohli intervenovat do organizace věznic ani do aktivit pro odsouzené a pouze vykonávali předepsané náboženské procedury (bohoslužby) a poskytovali individuální pastorální péči. V dobách nacismu byl důraz kladen zejména na represii ve věznicích, ale ani v této době náboženství z věznic nevymizelo.

Po druhé světové válce postavení náboženství v Německu ještě více oslabilo a legitimita církvi byla stále častěji napadá-

na. Na obecné úrovni byl vztah mezi státem a církví velice napjatý, téměř až nepřátelský, kdy stát „bojoval“ proti církvím jak na organizační, tak i na ideologické úrovni. To se projevilo i ve vězeňství. Role kaplanů byla velice striktně vymezena, omezovaly a kontrolovaly se jejich aktivity a hlavním cílem bylo udržet odsouzené klidné. To ovlivnilo i jejich vzájemné vztahy. Ty „staré“ kaplany (ty, kteří bojovali proti státu) považovali odsouzení za důvěryhodné a sdělovali jim důvěrné informace (kaplani dokonce pašovali vězňům dopisy pro jejich nejbližší, aby nemusely procházet cenzurou a kontrolou), ale ty nově příchozí „oficiální“ kaplany považovali odsouzení za kolaboranty, za nastrčené agenty státu a těm nedůvěřovali. Někteří jimi opravdu byli. Dle Becci asi 5 procent kněží a dalších církevních zástupců v této době kolaborovalo s komunistickým režimem (str. 47).

Po pádu Berlínské zdi (1989) se začala politická situace drasticky měnit, což se promítlo i do rostoucích požadavků odsouzených. Situace začala být napjatá a odsouzení znepokojeni. Kaplani sehráli v těchto podmínkách velkou roli jako hlavní „spojka“ mezi administrativou věznice (potažmo státem) a odsouzenými. Tato role kaplanů ve vězení se poté projevila i na institucionální úrovni (po roce 1989), kde získali opět své postavení a významné místo spojené s vírou v rehabilitační potenciál náboženství. Kaplan měl ve věznici svou kancelář, kam docházel v pracovní době, mohl se volně pohybovat po věznici, mohl mluvit s odsouzenými v soukromí a podílel se také na rozhodování vězeňské administrativy. Vězeňský kaplan měl také velice významnou roli jako spojovatel mezi vězni a venkovním světem. Analogický posun se odehrál i na poli postpenitenciární péče, kdy bylo mnoho programů pro rehabilitaci propuštěných postaveno na náboženském základě. Státní administrativa brala náboženství a církevní organizace jako významné partnery při nápravě odsouzených. Vývoj po roce 1989 ve východním Německu lze tedy shrnout jako

institucionální posílení náboženství a církví a současný ústup státu z určitých sociálních funkcí (zejména v péči o propuštěné vězně), které přecházely v rostoucí míře do rukou církevních organizací.

Druhá polovina knihy se věnuje problematice vlivu prostředí/kontextu totální instituce na náboženskou praxi ve věznicích. Ve věznicích jsou umístěni jedinci, kteří spáchali trestný čin a byla jim za to omezena svoboda. V případě náboženství je však situace poměrně specifická, protože náboženství je viděno jako oblast privátní u jedince a svoboda náboženského vyznání není tolik limitována. Náboženství ve věznicích je ovlivněno jejím totálním charakterem a je významné zejména v existenciálních otázkách, které vězni často řeší. Ve vztahu k charakteristikám totální instituce vězení se autorka věnuje zejména konceptům prostoru, času, těla a sociálním vztahům mezi odsouzenými.

Prostor ve věznicích je pro vězně velice úzce vymezen, a pokud se chce odsouzený po věznici pohybovat, tak k tomu vždy musí získat povolení vězeňské autority. Potřeba povolení na každý aspekt života ve věznicích vytváří u odsouzených psychickou závislost na strukturálních podmínkách věznice, což je zbavuje pocitu autonomie a zodpovědnosti. Kaplani považují tuto závislost za velký problém a snaží se právě v tomto ohledu odsouzeným pomáhat. Modlení v kaplích pomáhá vězňům tuto závislost částečně překonat, protože jsou při této činnosti méně podrobováni rozkazům a mohou ji vykonávat svobodně. Pod neustálou kontrolu vězeňské autority se dostává také čas, tedy struktura dne a denních aktivit. Čas ve věznicích představuje pro odsouzené rutinu, nudu a stres. Náboženství dává odsouzeným určitý denní rytmus, který je odlišný od byrokratické rutiny ve vězení, a tím je určitým způsobem osvobozuje.

Kaplan ve věznicích neposkytuje odsouzeným jen spirituální, ale také materiální/praktickou pomoc, například ve formě tabáku, knih, ale také kontaktu s rodinou

a blízkými. Náboženství tak představuje určitý prostor svobody a pojitko mezi vnitřním a vnějším světem. Kaplani poskytují odsouzeným primárně individuální péči, mohou zajistit schůzky v soukromí, mluví s nimi o jejich životě a pomáhají jim řešit jejich osobní problémy. Pomáhají odsouzeným i v udržování sociálních vztahů. Bohoslužba či návštěva kaplana se tak stává platformou pro setkávání odsouzených.

Roli hraje také pozice kaple jako chráněného místa, místa důvěry, což z ní činí pravděpodobně jediné takové místo ve věznicích. Proto může kaplan odsouzenému nabídnout vytvoření opravdového vřelého vztahu. Ten si odsouzený s jinými zaměstnanci vytvořit nemůže, protože ti mu stále dávají rozkazy a vzájemné vztahy jsou striktně determinovány pravidly. Kaplan tedy na obecné úrovni poskytuje statky pro tělo i duši. Zejména v materiálních otázkách je však využívání pastorální pomoci kaplana ze strany odsouzených často čistě účelová záležitost. V takovémto případě se odsouzení o náboženství jako takové nezajímají a pouze se snaží využívat všech benefitů, které jim může kaplan poskytnout. Vedle zajišťování materiálních statků je to zejména pomoc v boji proti vězeňské byrokracii.

V otázce víry ve věznicích pracuje autorka s konceptem *bricolage* (pastiš – směsice stylů), kde je hlavním rysem mix elementů z různých zdrojů (vyznání), které jsou více či méně náboženské. Odsouzení si vybírají to, co je pro ně důležité z jednotlivých vyznání, a z toho si skládají vlastní víru. Kaplan je zde poté v roli arbitra, který odsouzeným poskytuje validaci jejich výběru. Autorka tím potvrzuje teorii náboženské individualizace a ukazuje, že její prvky jsou významné i ve vězeňském světě.

Po propuštění nastává pro odsouzené poměrně složitá situace, jsou v liminálním stádiu, tedy již nejsou členy vězeňského světa, ale zároveň stále nedošlo k plné integraci do společnosti mimo vězeňské zdi. Okolní svět se pro ně mnohdy stává složi-

tým a nepřátelským prostředím. Únik z této situace hledají právě v nábožensky založených organizacích, které poskytují pomoc propuštěným vězňům. Tyto náboženské skupiny jim mohou substituovat chybějícího kaplana a pastorální péči z vězení. Stávají se pro ně zdrojem identity a jakousi náhradní rodinou, respektive místem, kde je možné pěstovat skupinové vztahy a získat naději do života. Tyto programy péče o propuštěné mají často paradoxní důsledek. Ideálně mají podporovat propuštěné v zapojení se do společnosti, ale mnohdy jim spíše vytváří prostor, kde před ní utíkají, a tudíž nemají chuť se integrovat, což vede k tomu, že preferují žít v prostorách, které jim tyto organizace nabízejí.

Kniha *Imprisoned Religion* představuje sympatický a zdařilý průsečík výzkumů náboženství a vězeňství. Je nutné ocenit originalitu a rozsah tématu, se kterým autorka přichází. V současných sociálněvědních výzkumech nenajdeme příliš mnoho podobně zdařilých a propracovaných studií. Studovaný kontext východního Německa je z hlediska geografického i historicko-kulturního našim zeměpisným šířkám blízký a bylo by jistě zajímavé komparovat zjištění, ke kterým Irene Becci ve svém výzkumu dospěla, s obdobnými daty z českého vězeňství. Prozatím bohužel žádný takovýto výzkum, popisující vztah k náboženství během výkonu trestu a po jeho ukončení z perspektivy odsouzených, k dispozici nemáme. Jednou z výjimek je nedávno publikovaná kniha Jana Synka s názvem *Svobodní v nesvobodě: Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu* (Praha: Vyšehrad 2013), která se však zaměřuje na historickou analýzu náboženství v československých věznicích v éře komunistického režimu. Představovaná kniha Irene Becci by neměla uniknout nikomu, kdo se zajímá o sociálněvědní výzkum vězeňství. Jak jsem se snažil demonstrovat v tomto textu, jedná se o velice podnětnou četbu.

Lukáš Dirga

Pierre Manent: *Lidská obec*
Brno, CDK 2013, 259 s.

Názory současného francouzského praviceového filosofa Pierra Manenta nejsou v českém prostředí tolik známé, nebo dokonce citované, navzdory tomu, že v západní Evropě mají velký ohlas. Přesto se jeho publikace pomalu prosazují i v českých vydavatelstvích. Pierre Manent patří spolu s Marcelem Gauchetem k jednomu z nejdůležitějších představitelů moderní francouzské politické filosofie. Kdysi student a pokračovatel Raymonda Arona je dnes profesorem filosofie na École des hautes études en sciences sociales. Je autorem řady knih věnovaných dějinám moderního politického myšlení: *Histoire intellectuelle du libéralisme*; *Cours familier de philosophie politique*; *Naissances de la politique moderne: Machiavel, Hobbes, Rousseau* ad. *Lidská obec* je druhou knihou Pierra Manenta vydanou v českém překladu díky Centru pro studium demokracie a kultury (první kniha v českém překladu byla *Proč existují národy*. CDK 2008).

Tento obhájce liberalismu se už téměř 40 let věnuje studiu filosofie politiky, která podle něj nejvíce ovlivňuje náš občanský život. Navzdory současně sílící kritice modelu kapitalismu tvrdí, že největším problémem dnešní doby je globalizace a v Evropě integrace, potažmo oslabení národní identity, a nikoliv demokratický systém. Cílem Pierra Manenta je hledat a oživovat povědomí a znalosti duchovních zdrojů moderní filosofie. Jeho knihy jsou především návodem, jak kriticky číst klíčové autory moderní politické filosofie.

V *Lidské obci* Manent prozkoumává uvědomění si vlastní modernosti a vědomí toho, co to znamená „být člověk“. Prostřednictvím své úvodní otázky, „co je to člověk?“, se Manent snaží uvést čtenáře do vývoje demokracie a svobody. Stručně řečeno si autor klade ve své práci za cíl objevit esenci toho, jak si dnes sami sebe uvědomujeme skrze pojem „moderní člověk“ na-